

УДК 343.12(091)(477)«1930»

В. А. Греченко,

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>*

Підготовка кадрів для міліції в Україні у 1930–1941 рр.

Розглянуто процеси, пов'язані з підготовкою кадрів для органів внутрішніх справ в Україні впродовж 1930–1941 рр., проаналізовано основні форми такої підготовки, її певні досягнення та недоліки.

Ключові слова: Україна, історія, міліція, школа, підготовка кадрів.

Постановка проблеми. Актуальність історико-правових досліджень діяльності органів правопорядку суттєво зростає на сучасному етапі розвитку держави та суспільства, коли звернення до спадщини минулого обумовлено ще й нагальними потребами реформування органів внутрішніх справ. Досвід діяльності міліції та дослідження правових засад функціонування підготовки кадрів для неї дають значний матеріал не лише для наукових узагальнень, а й для визначення напрямків удосконалення організації та діяльності сучасних правоохоронних органів.

Стан наукової розробки проблеми. Заявлена проблематика є недостатньо дослідженою. Науковці України вивчали, як правило, загальні тенденції в розвитку міліції у вказаний період та й то недостатньо активно. На загальносоюзному матеріалі ця тема досліджувалася лише в дисертації М. А. Кожевіної [1], в якій, проте, охоплено період 1918–1991 рр., а в масштабі УСРР/УРСР проблема підготовки кадрів для міліції фактично лишилась «білою плямою».

Виклад основного матеріалу. Основною формою підготовки кадрів для міліції в 1920-ті роки були школи міліції. Така практика тривала і в 1930-ті роки.

16 вересня 1930 р. начальник робітничо-селянської міліції УСРР видав наказ № 60, яким затверджувалося Положення про міжрайонні школи молодшого складу Робітничо-Селянської міліції УСРР [2, с. 344–345]. Такі школи повинні були готувати «кваліфікованого міліціонера та молодшого командира». Термін навчання встановлювався у 3 місяці. Курсанти жили в казармі, але харчуватися мали за власний кошт [3].

У постанові ЦВК і РНК СРСР від 3 лютого 1931 р. «Про правове і матеріальне положення працівників робітничо-селянської міліції і кримінального розшуку» визначався правовий статус навчальних закладів міліції та кримінального розшуку як військово-навчальних закладів зрівняних у правах і положенні з навчальними закладами РСЧА. Для системних міліцейської освіти визначалася перспектива

розвитку, що мала як позитивні, так і негативні моменти. З одного боку, школи й курси міліції набували стабільної фінансової підтримки з боку держави, можливість зміцнення матеріально-технічної та навчальної бази, дотримання прав курсантів на пільги й державне забезпечення. З іншого – державна політика стосовно шкіл і курсів міліції як резерву Червоної Армії отримала своє логічне та юридичне завершення. Військова підготовка знову ставала обов'язковою й мала пріоритет поряд зі спеціальною на шкоду останній. Внутрішній розпорядок регламентувався військовими статутами, військове відомство отримувало право втручатися в процес навчання міліціонерів і координувати військову роботу в міліції. Новими в організації навчального процесу стали навчальні бойові тривоги – свідчення воєнізації шкільного життя.

Незважаючи на складну ситуацію 1930-х рр., система спеціальних навчальних закладів розвивалася й удосконалювалася. Зокрема, у 1933 р. Харківську школу робітничо-селянської міліції було реорганізовано та значно розширено. Їй надавалося право готувати не лише рядових міліціонерів і молодших командирів, а й оперативно-начальницький склад для заміщення вищих посад у системі НКВС [4, с. 16].

20 березня 1936 р. нарком внутрішніх справ СРСР видав наказ про переведення шкіл РСМ на дворічне навчання й затвердив Положення про школу старшого та середнього начскаду РСМ. Така школа була реорганізована й у Харкові [5, с. 367].

У наказі вказувалося, що завданням шкіл є підготовка та перепідготовка кваліфікованих і політично стійких працівників РСМ на посаді старшого начскаду з рівнем знань: а) загальноосвітніх – в обсязі семи класів середньої школи; б) політичних – в обсязі обласних курсів марксизму-ленінізму; в) військових – в обсязі командира взводу РСМ; г) фізичних – в обсязі комплексу ГПО 1-го та 2-го ступеня й опанування самбо.

Розмір класних навчальних груп не повинен був перевищувати 25 осіб. Термін навчання в школах встановлювався дворічний (22 місяці й 20 навчальних днів відводилися на теоретичне навчання, включно з виходом у табір, і практичною роботою в органах РСМ, 1 місяць і 10 днів – на канікули й відпустки).

У школах організовувалися кафедри. До завдань кафедр входили спостереження за проходженням програм, перевірка засвоєності знань слухачами, добір підручників, опрацювання питань методики викладання та навчальних завдань і керівництво роботою лабораторій. Кафедри склалися з викладачів відповідних дисциплін і з представників слухачів навчальних груп. Кафедри очолювали начальники, безпосередньо підпорядковані начальникові навчальної частини.

Школи комплектувалися за рахунок: а) працівників РСМ; б) осіб, які знову приймалися на службу в РСМ; в) осіб, які відраджалися партійно-комсомольськими організаціями в порядку персонального відбору. Кандидати в школу повинні були: а) мати підготовку не

нижче чотирьох класів початкової школи; б) бути у віці не більше 37 років для працівників РКМ і 35 років для інших; в) бути цілком фізично здоровим і відповідати вимогам медичного відбору; г) мати позитивні атестації по роботі (особи середнього начскаладу мали бути атестовані на просування по службі).

Перемінний склад школи називався слухачами й жодних знаків розрізнення не носив. Слухачі забезпечувалися грошовим утриманням відповідно до посад, які вони обіймали до вступу до школи, із коштів, що асигнувалися школі.

Увесь комплекс дисциплін навчального плану був розрахований на те, щоб підготувати кваліфікованого працівника, який вміє виконувати вимоги, що висуваються до начальника міськвідділення, оперуповноваженого КРРО і старшого інспектора. Цикл спеціальних дисциплін був розрахований на те, щоб дати слухачам знання, необхідні начальникам відділення міліції міста для керівництва зовнішньою службою та паспортною роботою, всією кримінально-розшуковою роботою в масштабі відділення, вміння практично організувати цю роботу та навчити підлеглих працівників виконувати обов'язки з охорони громадської безпеки, паспортної справи, тактики розслідування, слідства, по роботі з агентурою тощо.

Цикл соціально-економічних дисциплін був розрахований на те, щоб дати слухачеві середню політичну освіту на рівні знань обласних курсів марксизму-ленінізму, цикл загальноосвітніх дисциплін – на те, щоб дати слухачеві обсяг знань неповної середньої школи наркомату освіти (семирічки), а цикл військових дисциплін – на те, щоб дати слухачам інструкторські навички, командну мову й уміння командувати стройовими підрозділами (до взводу), основи військової техніки й тактики, вміння розбиратися на карті та складати кроки. На заняттях з фізичної підготовки слухачі мали дати тренування по комплексу ГПО, підготувати із них загартованих, фізично підтягнутих працівників, озброєних знаннями техніки застосування самбо. Завданням стрілецької підготовки було виховати слухача, який досконало володіє наданою йому зброєю й добре знає її бойові властивості.

Соціально-економічний цикл розпочинався з вивчення історії СРСР і політекономії. Історія ВКП(б) за навчально-виробничим планом викладалося після вивчення слухачами теми про другу половину XIX століття з історії СРСР.

Усім, хто закінчив школу, видавалися відповідні посвідчення за формою, встановленою ГУРСМ НКВС СРСР. Усі випускники цієї школи заносилися в кандидатські списки на просування за посадою й могли бути звільнені з РСМ виключно із санкції начальника ГУРСМ НКВС СРСР [6, с. 419–428].

У 1930-ті роки розпочалося вирішення проблеми, що мала надзвичайно важливе значення для всієї всеукраїнської шкільно-курсової системи, – підготовки викладацьких кадрів спеціально для шкіл міліції. Спочатку навчання здійснювалося в Інституті адміністративного

будівництва в Москві, потім у Центральній школі міліції. Але частка підготовлених педагогів серед викладацького складу таких шкіл була незначною. Навіть серед керівників навчальних закладів 8 осіб з 27 (близько 30 %) мали нижчу освіту, тільки 1 особа – вищу, 21 особа (78 %) – спеціальну міліцейську підготовку, а інші (22 %) не мали її взагалі; серед заступників і помічників начальників шкіл міліції 55 % не мали спеціальної підготовки [1, с. 231]. У цілому ж до викладання в школах міліції залучалися педагоги з інших навчальних закладів або практичні працівники, перші з яких не мали досвіду роботи в спеціалізованих навчальних закладах, тому часто не враховували їх специфіку, а другі, як правило, не мали навичок педагогічної діяльності.

19 квітня 1939 р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову про відбір слухачів до Вищої школи НКВС СРСР на 1939–1940 рр. У ньому вказувалося: «Зобов'язати обкоми КП(б)У до першого серпня 1939 р. зробити відбір і представити на затвердження ЦК КП (б) У слухачів у Вищу Школу НКВС СРСР з числа членів, кандидатів ВКП (б) і членів АКСМУ у віці до 30 років, що мають закінчену вищу освіту». На Харків було виділено 20 місць [7, с. 350].

Зниження не лише професійного, а й загальноосвітнього рівня значної кількості працівників міліції викликало серйозне занепокоєння керівних органів і вимагало вжиття невідкладних заходів. Наприклад, у жовтні 1939 р. Дорожнім відділом робітничо-селянської міліції Південної залізниці було видано наказ про організацію навчання командного складу на станціях Харків-пасажи́рський та Харків-Основа на базі першої залізничної школи. Наказом призначалися старости класів, які зобов'язувалися доповідати про відвідування занять особисто начальникові Дорвідділу [8, с. 36].

Таблиця 1

Рівень загальної освіти працівників міліції на 1 липня 1940 р.
[1, с. 223]

Показники	Весь особовий склад міліції	Начсклад міліції	Рядовий і молодший начсклад міліції
Вища освіта	0,4 %	0,7 %	–
Середня освіта	11,2 %	17,2 %	1,4 %
Нижча освіта	83,9 %	82,1 %	88,5 %
Малограмотні	4,4 %	–	10,1 %
Неграмотні	0,01 %	–	0,03 %

Більше 3/4 особового складу міліції мали нижчу освіту, а серед рядового та молодшого складу десята частина співробітників була малограмотною, тому у 1940–1941 навчальному році за шкільні парти сіли майже 53 тисячі працівників міліції.

На початку 1940-х років Наркомат внутрішніх справ УРСР здійснив низку заходів, спрямованих на розширення мережі міліцейських навчальних закладів і підвищення рівня навчання. Головна роль у вирішенні цього завдання відводилась спеціальним навчальним закладам. У результаті підрозділи міліції почали регулярно поповнюватися кваліфікованими кадрами, їхній загальнотеоретичний рівень помітно підвищився, вдосконалювались практичні навички оперативно-службової роботи не лише керівного та начальницького складу, але й рядових міліціонерів. Більш якісним стало навчання спеціалістів за окремими напрямками міліцейської служби.

Випускники навчальних закладів МВС досить високо цінувалися. Відповідно до наказу НКВС СРСР від 17 червня 1940 р. № 442 призначення спеціалістів із вищою освітою здійснювалося тільки з відомого Головного управління НКВС, а переміщення та звільнення – за згодою відділу кадрів НКВС СРСР.

26 липня 1940 р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову про набір слухачів у міжрайонні школи НКВС. На Харківську область було виділено 30 місць [9]. Слід відзначити, що до початку радянсько-німецької війни в Україні було всього три міжобласні дворічні школи міліції: в Харкові, Одесі та Полтаві [7, с. 353].

Таблиця 2

Рівень спеціальної підготовки працівників міліції в 1940 р.

[1, с. 225]

Показники	Державна міліція	Начсклад міліції	Рядовий склад міліції
Закінчили:			
Центральну школу РСМ	0,7 %	1,4 %	–
школи удосконалення РСМ	1,4 %	3,1 %	–
школи РСМ	4,9 %	10,5 %	0,1 %
курси РСМ	5,6 %	8,5 %	3,6 %

Результати аналізу показують, що професійну підготовку серед усіх співробітників міліції пройшла лише десята частина, серед начскладу – кожен п'ятий, а серед рядового складу – кожен двадцятий. Мала ефективність системи професійної підготовки в кількісному плані пояснювалася проведеними в 1930-х роках чистками.

З метою підвищення професійної майстерності керівного й начальницького складу та їх боєздатності 20 лютого 1941 р. НКВС СРСР затвердив Положення про командирське навчання в системі органів внутрішніх справ [10, с. 107–108]. Командирське навчання здійснювалося за ретельно розробленими планами та програмами,

що складалися на кожний рік. Крім того, навчальний план передбачав заняття з протиповітряної оборони, вогневої та фізичної підготовки. Серед завдань командирського навчання були підвищення ідейно-політичного рівня, службової кваліфікації начальницького складу, поповнення знань із питань організації охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю та забезпечення громадського порядку в умовах повітряного нападу супротивника. Положення було важливим для організації підготовки співробітників міліції низових підрозділів і підвищення їх боєздатності.

18 березня 1941 р. наказом НКВС СРСР було утворено Управління навчальних закладів НКВС СРСР. На цей час у державі існувала дуже розгалужена мережа навчальних закладів, які готували співробітників для НКВС: по Головному управлінню шосейних доріг – 4 автодорожні інститути (Москва, Харків, Саратов, Омськ) і 6 технікумів відповідного профілю; по Головному архівному управлінню – Московський історико-архівний інститут і Ленінградський історико-архівний технікум; по Головному управлінню виправно-трудоих таборів і колоній – курси Гулага в містах Любліно, Києві, Вязьмі та Куйбишеві, 3 школи ВОХР, школа службового собаківництва й курси ВОХР у м. Тайшеті; по Головному управлінню пожежної охорони – 5 шкіл середнього начскладу, Ленінградський пожежний технікум, Харківські курси удосконалення комскладу та факультет інженерів пожежної охорони при Ленінградському інституті інженерів комунального господарства; по Головному управлінню міліції – Центральна школа в Москві, Ленінградська школа політпрацівників, 21 дворічна школа (міжобласна), 7 шкіл із річним терміном навчання, 5 шкіл службового собаківництва й 27 міліцейських курсів [11, с. 38].

Зокрема, в Україні до радянсько-німецької війни функціонували 3 міжобласні дворічні школи міліції (в Харкові, Одесі та Полтаві), 3 однорічні школи (у Львові, Станіславі та Дрогобичі) й річні курси міліції в Харкові, Дніпропетровську, Ворошиловграді й Одесі із загальною кількістю тих, що навчаються, до 2000 осіб [5, с. 367].

Висновки. Прагнення зберегти професійне ядро в міліції та збільшити кількість працівників зі спеціальною освітою призвело до постійного пошуку оптимальних термінів навчання міліцейській професії в школах і на курсах. Постійні зміни структури навчальних закладів, орієнтирів і пріоритетів у навчальному процесі й гонитва за кількістю тих, що навчаються, а не за якістю навчання порушували стабільність у професійній підготовці кадрів міліції.

У результаті в передвоєнне десятиліття система міліцейської освіти, перебуваючи в постійному русі та реконструкції, не зазнала значних якісних змін. Посилювалася дисципліна, вводилися воєнізовані елементи у внутрішній розпорядок міліцейських підрозділів, але, на відміну від цивільної системи освіти, де в другій половині 1930-х років сталося реформування всіх східців і рівнів підготовки, а середні спеціальні й вищі навчальні заклади переорієнтовувалися на

підвищення якості освітнього процесу, збільшення термінів навчання та ліквідацію станових бар'єрів, система мілицейської освіти зберігала колишні орієнтири в організації професійної підготовки.

Список бібліографічних посилань: 1. Кожевина М. А. Милицейское образование в Советской России: организация и правовое регулирование (1918–1991 гг.): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. М., 2005. 416 с. 2. Михайленко П. П., Кондратьев Я. О. Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3 т. Т. 2: 1917–1945. Київ: Генеза, 1999. 412 с. 3. Школа міліції та її завдання. *Радянський вартувий*. 1930. 27 квіт. 4. Бандурка О. М. Університет внутрішніх справ: минуле, сучасне, майбутнє. Інформаційний бюлетень Республіканського навчально-методичного центру/МВС України, Укр. акад. внутр. справ. Київ, 1995. № 3. С. 14–16. 5. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): у 6 т./авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко та ін.; за заг. ред. А. Б. Авакова; МВС України; ДНДІ МВС України. Т. 5: Народний комісаріат внутрішніх справ радянської України (22 червня 1941 р. – 1945 р.). Київ, 2015. 938 с. 6. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): у 6 т./авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко та ін.; за заг. ред. А. Б. Авакова; МВС України; ДНДІ МВС України. Т. 4: Народний комісаріат внутрішніх справ радянської України: реорганізації, зміна статусу, правових основ, основні напрями діяльності (грудень 1930 р. – 21 червня 1941 р.). Київ, 2015. 946 с. 7. Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Історія міліції України: у 3 т. Київ: Генеза, 1999. Т. 2: 1926–1937 рр. 412 с. 8. Історія органів внутрішніх справ: навч. матеріали до спецкурсу: у 2 ч. Ч. II: XX століття/за ред. Зайцева Л. О. Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. 154 с. 9. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. орг. України). Ф. 1. Оп. 16. Спр. 43. Арк. 94. 10. Лабоженко Д. Б. Міліція радянської України в період війни 1941–1945 років: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2016. 201 с. URL: <http://www.univd.edu.ua/diplomas/doc/dipLabojenko20160630.swf> (дата звернення: 19.02.2017). 11. Милиция России: документы и материалы. 1917–1999/авт.-сост.: А. Я. Мальгин, Р. С. Мулукаев, Б. В. Чернышев. Саратов: СЮИ МВД России, 2000. Т. 1: 1917–1934. 376 с.

Надійшла до редколегії 20.02.2017

Греченко В. А. Подготовка кадров для милиции в Украине в 1930–1941 гг.

Рассмотрены процессы, связанные с подготовкой кадров для органов внутренних дел в Украине на протяжении 1930–1941 гг., проанализированы основные формы такой подготовки, её определённые достижения и недостатки.

Ключевые слова: Украина, история, милиция, школа, подготовка кадров.

Grechenko V. A. Training of police personnel in Ukraine in 1930–1941

The processes related to training for Internal Affairs Agencies in Ukraine during 1930–1941 have been studied; the basic forms of such training, its some achievements and shortcomings have been analyzed.

It has been noted that the experience of police activities and research of legal principles of the functioning of personnel training for the police provide a great scope of material not only for scientific generalizations, but also to determine the areas for improving the organization and activities of modern law enforcement agencies. The stated issue is not enough studied. The scholars in Ukraine, as a rule, have studied general tendencies in the development of the police in the specified period, and the problem of training police personnel remained unstudied.

It has been established that the main tendency in personnel policy for the police was to maintain a professional core of these agencies and to increase the number of employees with special education. This resulted to the permanent search for the best terms of training of police profession in schools and courses. Ongoing restructuring of educational establishments, orientations and priorities in education and the pursuit for the number of those enrolled, not for the quality of education, violated stability in the professional training of the police personnel. As a result, the system of police education in pre-war decade, being in the constant movement and reconstruction, remained qualitatively unchanged. The discipline was strengthened, paramilitary elements were implemented into internal rules of police units, but the system of police education kept the old benchmarks in the organization of vocational training, unlike the civilian education system, where in the second half of 1930s there was a reform of all steps and levels of training; and secondary and higher educational institutions were re-orientated to improving the quality of the educational process, increase in education terms and the elimination of class barriers.

Keywords: Ukraine, history, police, school, training of personnel.

